

תשובה שיש כיום לדון להוציא מיד רמאי באומדנא דמוכת, ואעפ"כ סיים שם: "ובודאי למעשה קשה להוציא ממון ע"פ אומדנא, וביותר דלא כל אומדנות אמת" עיין שם.

בברכה,

אליהו בקשי דורון

הראשון לציון

ונשיא מוסדות "בנין אב"

כשהנתבע רמאי אין מוציאין כיום באומדנא דמוכת. אולם מדברי הרמ"א, שפסק שיפסיד משמע שעל סעיף ד לא נאמרה ההסכמה שלא לדון באומדנא, וכנראה הטעם שלא יהא חוטא נשכר. ועוד, שבסעיף ד כתב שצריך שיהא הדיין מומחה ויחיד בדורו, לכן לא חיישינן. וראיתי, שציין כת"ר שכן משמע ברמ"א בסי' צ"ט בהגהה ובמהר"ם אלשיך ועוד שפירשו כן. ועיין במנחת יצחק ח"ח סימן קמה שדן בזה, וציין מה שכתב הפתחי

סימן פה

היחסים בין בתי הדין ובתי המשפט

השיתוף ומהם החובות והזכויות בתוך המשפחה. הציבור הרחב או כל חברה אחרת נוקקים לחוק ומשפט, לשומר ושופט בכדי לשמור על שלומם על שותפות הוגנת ועל זכויות הפרט שבתוכם, ואילו המשפחה שמטבעה נוצרה לחיים בצוותא, מכתבים בה הרגש, החום והאהבה את תנאי השותפות. גם אם ישנם חילוקי דעות, נפתרים הם בתוך המשפחה מתוך הבנה וכורח המציאות כשרגשות האחדות והשותפות מסייעים בפיתרם. ורק כשחילוקי הדעות גוברים על האחדות, נוקקת גם המשפחה לחק ומשפט, לשוטרים ושופטים.

קיים הבדל יסודי בין חילוקי דעות ומשפטים בחברה ובציבור הרחב, לבין סכסוכים שבתוך המשפחה. כשהשיתוף נעשה מתוך הסכמה, בכחו של המשפט לשמור על הזכויות או לבטל את ההסכמה ואת השותפות, אולם כשהמחלוקת בתוך המשפחה, הבנויה מעצם ברייתה כשותפות כל תימוט, והרגש קובע את הלכותיה, שמירה על זכות הפרט או ביטול השיתוף על ידי משפט, מקעקעים את יסודות המשפחה, ודווקא הרגשות שפועלים בה והקרבה היתירה מעצימים את המחלוקת.

מתוך הבנת ערכה החשוב של המשפחה והרצון לשמור על התא המשפחתי, ומתוך ידיעה עד כמה מסוכנת וחמורה המחלוקת בתוך המשפחה שאחריתה מי ישורנה, הפרידו בין המשפט בדיני

א. חשיבות המשפחה ביהדות

חומש שמות העוסק בתולדות עם ישראל כעם, פותח בפסוק "ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה את יעקב איש וביתו באו", ללמד שעם ישראל יסודו "איש וביתו", למשפחותם לבית אבותם. המשפחה איננה רק פרט מתוך כלל הציבור, המשפחה היא היסוד והיא הקובעת את כוחו, חוסנו ואחדותו של העם.

היהדות שומרת על ייחודו של התא המשפחתי במסגרת הכלל, לבני המשפחה זכויות וחובות של כבוד ודאגה זה לזה, מיוחדים הם בדיני אישות וירושה, כשעיקר תפקידה של המשפחה הוא בחינוך, בהעברת המסורת ובעיצוב דמותם של בניה. ככל שהמשפחה מאוחדת וחיה בשיתוף מלא ממלאת היא את תפקידה, הבית לוקה בחסר עם כל בקע או סדק בשלימות המשפחה. לא הרי השיתוף והליכוד של בני המשפחה כהרי חיי שיתוף של הכלל וכל חברה אחרת, בעוד כלל הציבור או כל חברה משותפת מתלכדים ומתאחדים מתוך רצון והסכמה או רעיון ואידיאל משותף, המשפחה אחת היא מעצם טבעה, ועם לידתו נועד כל ילד חדש לחיים משותפים במסגרת משפחתו. הבן עם לידתו קשור לאביו ואמו, וההורים מטבעם חשים באחריותם ובחובותיהם לבניהם. הרגש, הקרבה, החום והאהבה הם היסוד עליו מושתתים חיי

הרבני, לפי ששתי המערכות עוסקות בנושאים משותפים. היו מהרבנים שהרחיקו לכת ואמרו שמטרת המערכת המשפטית לצמצם את סמכויותיהם של בתי הדין הרבניים, ולהעביר את מירב הדיונים לבתי המשפט האזרחיים תוך ריכוז ומתן עדיפות לבתי הדין למשפחה. אני ראיתי ברכה ברעיון, משום שריכוז הסמכויות בבית דין אחד יש בו להקל על העומס הכבד של בתי הדין, ולהחיש פיתרון לסובלים מעיניו הדין בתוך המשפחה. בפרט, שבזמנו העומס על בתי הדין הרבני היה גדול וצריך היה לחכות זמן רב לדיונים ולמתן גט. בזמנו, כשנכנסתי לתפקידי, חלק גדול מבתי הדין סבלו ממחסור בדיינים, ולא יכלו לתפקד כראוי, כיום ב"ה כל ההרכבים מלאים, ואין דחיות של דיונים. מה עוד שנתקנו תקנות מיוחדות לייעל את המערכת, וניתנה סמכות לדיין יחיד לדון בהסכמים ובדברים שאין בהם צורך בהכרעת הרב. אולם כאמור למרות שהסכמו מראש להקמת בתי הדין, ידענו שהקמתם תגרום למירון סמכויות בין המערכות, לפסיקות סותרות, ולהתערבות יתר של בתי המשפט למשפחה בענייני נישואין וגירושין שבהם יש את הסמכות הבלעדית לבתי הדין. נדברנו עם השר והבענו את חששותינו, ובקשנו לוודא שמערכות המשפט לא תפגענה זו בזו. בעקבות הדברים, סוכם שתוקם ועדה משותפת של שני דיינים ושני שופטים שיקבעו מראש סדרים שימנעו מירון סמכויות והתנגשות בין שתי מערכות המשפט. כמו כן סוכם, שמכיון שבתי הדין הרבניים עוסקים באותו תחום שבסמכות בתי המשפט לענייני משפחה, העדיפות תינתן גם לבתי הדין – לבתי הדין למשפחה ניתנת יחידת עזר המורכבת מעובד סוציאלי, פסיכולוגים ועוד. תוך הבנה שתקום ועדה ותינתן עזרה לבתי הדין הרבני כפי שניתנה לבתי המשפט למשפחה, קמו בתי הדין למשפחה. אולם לדאבוננו, למרות הסיכום המפורש, הוקמו בתי הדין למשפחה, ניתנו להם יחידות העזר לצורך עבודתם, ואילו בתי הדין הרבני עד היום לא קבלו לא עובד סוציאלי ולא מומחים אחרים שיסייעו לדיינים.

לאחר כמה חודשים פניתי בכתב ובעל פה לשר ליבאי בענין, אך עד עצם היום הזה בתי המשפט

משפחה למשפט הכללי, עד שהגו את הרעיון להקים בתי דין מיוחדים לענייני משפחה שיתמחו יותר בדיינים אלו, ויטפלו בהם מתוך הידיעה שהרגשות והקרבה הם ראשי המדברים בנידון לטוב ולרע, ולא רק החוק הרשמי קובע את גורלם, ועל כך יבורכו.

ב. הקמת בתי הדין לחיי משפחה

לפני למעלה מעשר שנים, בהשפעת מר אלישע שינבויים ז"ל, איני יודע אם הוא הגה את הרעיון, אבל ברור שהוא הביא אותו לידי גמר, ומתוך עבודתו הוקמו בתי המשפט המיוחדים לענייני משפחה, שבסמכותם לדון במכלול השאלות שבתוך המשפחה ולבחון אותן לאור האופי המשפחתי, המטרה היתה ששופטים המתמחים בתחום זה ירכזו את השאלות וישכילו לזרז את ההליכים לפתרון הסכסוכים המשפחתיים, שבהם עיניו הדין קשה ביותר.

לצורך יעילות בתי המשפט לענייני משפחה, ניתנו להם סמכויות יתר ביחס לשאר הערכאות. בית משפט למשפחה פטור מהליכים פורמאליים של דיני ראיות ורשאי לקבל כל ראיה הנראית לו לצורך קידום הענין, וכך הוא פועל יותר ויותר על פי שיקול דעתו בנידון שלפניו, כשטובת הענין לנגד עיניו. עצם הרעיון חשוב ורצוי, ויבורך ר' אלישע שינבויים שהעלה על נס את חשיבות הדיונים במרוכז על תרומתו להקמת בתי הדין למשפחה.

כיום, לאחר למעלה מעשר שנים מאז הוקמו בתי הדין למשפחה, בחרתי לבדוק את הרעיון לאחר שקרם עור וגידים, ולברר אם אכן השיגו בתי משפט אלו את ייעודם ומה אפשר לתקן בהם שיפעלו כראוי, ויביאו לרווחת חיי המשפחה על הצד הטוב ביותר.

כמי שהיה נשיא בית הדין הרבני בשנים שהוקמו בתי הדין למשפחה, עמדתי על האבניים בהקמתם והייתי שותף לנעשה. לפני הקמת בתי הדין למשפחה, כשנדע לנו על הרעיון באמצעות מי שהוציאו לפועל, שר המשפטים דאז פרופ' ליבאי, התברר לנו שתהא להקמת בתי הדין למשפחה השלכה מירבית על עבודת בתי הדין

למשפחה יש להם את יחידות העזר, ובתי הדין הרבני הדנים באותם נושאים לוקים בחסר. כיום ידוע לי שמתקיימים דיונים עם שר המשפטים החדש בכדי לתקן את המעוות, ואשרי המאמין.

ומאז יש שקט יחסי בין שתי המערכות. חבל רק שלא השכילו להגיע להסדר זה עוד קודם לכן, על ידי הקמת הועדה לגישור בין שופטים ודיינים, וכפי שביקשנו בשעתו.

ג. המציאות כיום: קיפוח בתי הדין

מלבד ההחלטה על פי החוק שבתי הדין למשפחה לא ידונו בענייני נישואין וגירושין שמכותם רק בבתי הדין, לא נקבעו בתחילה סדרים ע"י ועדה מיוחדת, ואת אשר יגורנו בא. בשנים הראשונות החל מרוץ הסמכויות, הצדדים פנו יותר לבתי הדין למשפחה בתקוה לזירוז ההליכים, היו התנגשויות בין המערכות ואפילו פסיקות סותרות, ותחת לזרוז את ההליכים התעכבו הדיונים כשבג"צ נאלץ לקבוע למי מהמערכות יש לפנות, אם לבתי הדין או לבתי המשפט.

אמנם, גם לפני הקמת בתי הדין למשפחה היתה קיימת שאלת הסמכויות, לפי שדיונים שנידונו בבתי הדין הרבני נידונו בבתי המשפט המחוזיים השונים, אולם היתה הסכמה של כבוד הדדי בין המערכות, שדיון שהחל במערכה אחת לא יידון במערכה אחרת, ובדרך כלל הדבר נעשה. אולם כיון שבבתי המשפט למשפחה התמנו לאו דוקא השופטים שהתמחו בתחום זה, ורבים מהם לא מודעים להסכם הכבוד ההדדי בין המערכות, התרבו הדיונים בשאלת הסמכות, ובמקום לזרוז את ההליכים לפתרון התיקים, התעכבו הדיונים הן בבתי המשפט למשפחה והן בבתי הדין הרבני. דרך כלל, פותחים תיק גירושין וכורכים יחד עמו את חלוקת הרכוש המזונוג וכדומה, אם הדבר נעשה כדין, סמכותו של בית הדין לדון תחילה, אולם צריך לברר אם הכריכה כנה ונעשתה כדין. ואף בזה היו חילוקי דעות בין בתי הדין ובתי המשפט, בית הדין הגבוה לצדק עסק רבות בשאלת הסמכויות וניסה לקבוע סדר בדברים, אולם רק לפני כחמש שנים פסק בית הדין הגבוה לצדק בנידון, וקבע סדרים המאפשרים עבודה תקינה.

רק בשנת תשס"ג, בעקבות עתירה לבג"צ בענין מירון הסמכויות בין בתי הדין הרבניים ובתי המשפט למשפחה נוסח הסדר המניח את הדעת,

כדאי לסקור את הבג"צ בענין, שלוש שופטות בג"צ וביניהם נשיאת בית המשפט דהיום, הנידון היה במחלוקת בין בית הדין הרבני והעליון, לבית המשפט למשפחה, בתיק סלמן נגד סלמן.

ד. דוגמא לתביעה על סמכויות להגיע דרכה להסדר

בעל הגיש תביעה לגירושין וכרך עמה את חלוקת הרכוש, לאחר מספר ימים הגישה האשה בקשה לחלוקת רכוש. דרך כלל, כשבית דין או בית משפט מתחיל בדיונים, מתוך כבוד הדדי שבין המערכות, אין לבית משפט אחר לדון בתביעה שהחלו בה. כדי להגיע לבית הדין הרצוי להם כורכים הצדדים בתביעת הגירושין גם חלוקת רכוש, מזונוג וכדומה, אולם גם אם תביעת הגירושין קודמת, אם הכריכה אינה כנה, או שאינה מוגשת כהלכה, בית המשפט האחר יכול לדון בה.

לאחר שהבעל הגיש תביעת גירושין וכרך עמה את הדיון על הרכוש, כשפנתה האשה לבית המשפט לדון בחלוקת הרכוש, הודיע הבעל שכבר הקדים ותבע אותה לגירושין לבית הדין וכרך בתביעתו את דיני הרכוש. בית המשפט דן בדבר וקבע שהכריכה אינה כנה, לפי שלמעשה אינו רוצה להתגרש ללא הרכוש, וקבע שיש לו את הסמכות לדון בחלוקת הרכוש. בית הדין הרבני ביקש לעצור בעד בית המשפט מלדון בחלוקת הרכוש, וטען שהכריכה כנה, וכיוון שהתביעה לגירושין היא הקובעת ביקש ביה"ד הרבני את ביהמ"ש שלא לדון בחלוקת רכוש. לאחר שהבעל ערער לבית הדין העליון, לא קיבל ביה"ד את הערעור ונתן את הסמכות לבית הדין. הבעל לא ויתר והגיש בג"ץ, הדיונים נסבו תחילה אם אכן היתה כריכה כנה אם לאו, אולם לבסוף דן הבג"צ בעצם התופעה, למי הזכות להחליט, ומי בעל זכות הקדימה. קראתי את פסק הדין המנומק, ונוכחתי לדעת שפסק הדין ניתן בעקבות דיונים רבים

בחיי המשפחה היו נידונים בבית המשפט המחוזי שיש לו יותר נסיון משפטי. בבית המשפט למשפחה, השופט דן יחידי ובסמכותו הבלעדית לקבוע בדברים שיש בהם משום דיני נפשות. אמנם הדיונים בנישואין וגירושין הם בסמכותו הבלעדית של בית הדין הרבני. אולם ביד השופט לזרז את הדברים להגיע לגט, ולדון בהחזקת הילדים, הכרעה החורצת גורלן של נפשות.

כדי שבתי המשפט למשפחה אכן יזרזו את השאלות הקשות שבתוך המשפחה, רצוי לאמץ את מה שהיה נדרש לכתחילה, להקים ועדה משותפת של שני דיינים ושני שופטים שיקבעו סדרים שימנעו מירושן סמכויות בין המערכות וישמרו על הכבוד ההדדי הנדרש בין בתי הדין ובתי המשפט.

דברים שאמרתי בכנס דיינים לאור הויכוחים בין בתי הדין לבתי המשפט וסמכויותיהם

כמידי שנה מתכנסים אנו בכנסיה לשם שמים, בבחינת "וקווי ה' יחליפו כח", לדון ולטכס עצה כיצד לשמור ולכוון את מערכת בתי הדין.

כשם שדור דור ודורשיו דור דור ומנהיגיו, כך גם דור דור ובעיותיו, ולא ראי זה כראי זה. מערכת בתי הדין במתכונתה היום, אינה דומה לימים עברו, לא רק ברמת המנהיגים, שאם ראשונים כמלאכים אנחנו כבני אדם, אלא בעיקר בסמכות המערכת, במשקלה, ביחס אל ההלכה, ובבעיות הצצות חדשים לבקרים. אם בימים כתיקונם סמכות הדיינים היתה גדולתם בהלכה כשהעם היה בא אליהם לדרוש אלקים בבחינת "כי יהיה להם דבר בא אלי", ועיקר תפקיד הדיינים היה "והודעתי להם את החוקים והתורות", בימינו היחס להלכה אצל חלק ניכר מהעם "אינו אוהב" בלשון המעטה. העם אינו בא לדרוש אלקים מרצונו, ורק החוק מחייב אותו להתייצב לדין. המתירנות ודרך החיים אצל חלק ניכר מהציבור אינן תואמות את ההלכה, ויותר מכך, גם המחוקק שממנו הסמכות לבתי הדין לאכופך את החוק, לא רק שלא נתן גיבוי ליישם את דין התורה, אלא מיצר, מצמצם ועוין את סמכות ההלכה. במצב זה אנו מצווים לעמוד על המשמר, לדון ולהורות, ולשמור על כרם בית ישראל. והשאלה מחריפה מיום ליום, איך וכיצד לנווט את

שבזבזו בשאלת הסמכות, והשופטת מציינת שמאז הוקמו בתי הדין למשפחה יש דיונים רבים בשאלת מרוץ הסמכויות, והצדדים במקום להגיע לפסק דין מכלים את זמנם ואת זמן בתי המשפט העליון לדון בשאלת הסמכויות. כדאי לציין שלמרות חוות דעת בית הדין הגדול שנתן את הסמכות לבית הדין הרבני דוקא, היועץ המשפטי של בתי הדין שמודע היטב לשאלת הסמכות, הוא זה שחווה דעתו בנושא זה שיש להשאיר את הסמכות בידי בית המשפט כיוון שהוא הראשון שפסק שהכריכה אינה כנה וסמכותו לדון בתיק. דעתו התקבלה, שהעקרון של כבוד הדדי שבין המערכות מחייב שיש לקבוע שהפוסק הראשון שבין המערכות זכותו להחליט בדבר הסמכות, ולמרות שהקביעה אינה משפטית, ויש בה רק משום כל הקודם זוכה, נתקבלה חוות דעתו פה אחד. וכפי שנוכחנו מאז שנת תשס"ג בה ניתנה הפסיקה בענין סלמן נגד סלמן, נרגע מרוץ הסמכויות, חבל רק שלא נעשה הדבר בעוד מועד.

ה. הדברים הטעונים תיקון

ברמת בתי המשפט למשפחה היתה זריזות יתירה שתוצאותיה בשנים הראשונות היו קשות. למרות עיקרון ריכוז כל ענייני משפט המשפחה בבתי דין מיוחדים לטובת נוכחות שופטים מומחים בנושאים אלה, לא מונו דוקא השופטים המומחים בנידון, והיו ביניהם גם חסרי ניסיון שלא השכילו לשמור על גבול הסמכויות. היו פסיקות בענייני גירושין ונישואין, אם ישירות אם בעקיפין, ויש עד היום שופטים בבתי המשפט למשפחה, שפסיקותיהם מעכבים בעד הדיונים בבתי הדין. כדוגמא, בית דין דן בשלום בית בין בני זוג, ומקווה להמנע מגירושין, ואילו בית המשפט מזדרז לדון בחלוקת רכוש. בית הדין פוסק שהאשה מורדת, ובמקביל האשה מקבלת מזונות בבית המשפט למשפחה. ויש שופטים שהגדילו לעשות שפוסקים פיצויים על מי שלדעתם מעכב גט, וזאת עוד בטרם פסק בית הדין שעליו להתגרש, והדבר יכול לפסול גט, כגט מעושה שנעשה בכפיה וכדומה.

עד להקמת בתי הדין למשפחה, הדיונים בחלוקת רכוש מזונות ושאר תביעות הקשורות

ספינת בתי הדין אל מול גלי העוינות והיחס המזלזל, איך לענות וכיצד לפסוק למזלזלים בהלכה, ואיך להתמודד עם הערכאות והמחוקק המבקשים לצמצם ולכרסם בסמכות בתי הדין. כמובן שלא עלינו המלאכה לגמור בתנאים אלה, אבל אין אנו בני חורין להיבטל הימנה. ואם בכל הדורות היה קשה לעמוד בפרץ, ק"ו בימינו אלה, כשקלות הראש הרימה קרן, וחוצפה יסגא, ונפשנו בשאלתנו מה נעשה לקול ההלכה שיישמע ברמה, ובמה נכוון את הפונים אלינו לקיים את ההלכה.

נדמה לי שתשובה לכך, ולו תשובה חלקית, ניתן למצוא בפרשת השבוע. משה רבינו לאחר שפנה לפרעה ונדרחה על ידו, ולאחר שניסה לעודד את העם בשליחות הקב"ה בארבע לשונות של גאולה ושוב לא שמעו אליו מקוצר רוח ומעבודה קשה, נשלח בשנית לדבר אל פרעה, ושאל לאמור: "הן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתיים", וזה אחד מעשרה ק"ו שבתורה. השאלה קשה ויש בה ק"ו, והיא מבוססת על מציאות עגומה ועל נסיון קשה. והנה, לאחר השאלה הקשה "איך ישמעני פרעה" בא הצווי "וידבר ה' אל משה ואהרן ויצום אל בני ישראל ואל פרעה מלך מצרים להוציא את בני ישראל ממצרים". למרות הק"ו והשאלה "איך ישמעני פרעה", בא הצווי בשנית, ללמד שהשאלה "איך אינה פוטרת מהשליחות, וגם במצב הקשה ביותר ובהעדר כל סיכוי יש לעשות הכל. על הכתוב (שמות ו, יג) "ויצוום אל בני ישראל" פירש רש"י: "צוה עליהם להנהיגם בנחת ולסבול אותם", ואל פרעה מלך מצרים, פירש רש"י: "צוה עליהם לחלוק לו כבוד בדבריהם". ולכאורה, מה תשובה היא זו, אם הסיבה שבני ישראל לא היו שומעים אל משה משום שהיו טרחנים ורגזנים יש מקום לצוות לסבול אותם ולהנהיגם בנחת, אולם בני ישראל לא שמעו אל משה מקוצר רוח ומעבודה קשה, המצב היה כה קשה, שלא היו יכולים לשמוע, ומה מקום לצווי לסבול אותם ולהנהיגם בנחת. פרעה לא שמע משום שאמר "מי ה' אשר אשמע בקולו", לא ידעתי ולא אוציא, ומה מקום לחלוק לו כבוד.

אולם נראה שאכן זו התשובה, "ואיך ישמעני פרעה" ולכן בני ישראל לא שמעו אלי, גם במצב

קשה ביותר כשאין נתונים לשמוע, כשמדברים בנחת, כשיודעים לסבול אותם, יש סיכוי שישמעו. וזו התשובה ל"הן בני ישראל לא שמעו אלי", לנהוג בסבלנות בנחת, ועוד פעם ועוד פעם, העיקר תלוי בגישה, בטון, בצורת הדיבור. ועל השאלה "איך ישמעני פרעה", גם לכך יש תשובה, למרות העוינות, למרות המרחק, יש לנהוג כבוד במלכות, אם רוצים שישמעני פרעה צריך לדעת איך לדבר אליו בכבוד, והחיוב לחלוק לו כבוד, אין פירושו לוותר או למתן את הדרישות, דוקא בכדי לדרוש יותר ויותר צריך לחלוק כבוד. וכן מצאנו במדרש וברש"י שמשה רבינו חלק כבוד למלכות ודיבר בכבוד אל מלך מצרים, גם בפעם האחרונה שנפרד משה מפרעה לפני מכת בכורות, כשאמר לו פרעה "אל תוסף ראות פני", ואח"כ נאמר "ויצא משה מעם פרעה בחרי אף", אמר משה רבינו לפרעה שהוא לא יבוא אליו יותר, אבל פרעה יבוא ויבקש שיצאו ממצרים, אך עם אמירה זו גופה חלק מרע"ה כבוד למלכות, שהרי לבסוף יצא פרעה בעצמו שנאמר "ויקם פרעה לילה... ויאמר קומו צאו מתוך עמי", ואעפ"כ אמר משה "וירדו כל עבדיך אלה אלי והשתחוו לי לאמר". מכאן שגם בויכוח הקשה ביותר, כשרוצים שישמעו העצה יש לנהוג בכבוד, לדבר בכבוד ולשמור על כבוד המלכות.

ועל הכתוב (ויקרא יט, יז) "הוכח תוכיח" אמרו חז"ל "אפי' מאה פעמים", ויש הרואים בכך לימוד רק על שיעור חיוב התוכחה שצריכה להיות אפי' מאה פעמים, אולם יש בלימוד זה גם לימוד לצורת התוכחה, שצריך להוכיח כבר בפעם הראשונה בדרך כזאת שיוכל להוכיח עוד פעם ועוד פעם עד מאה פעמים, וזה מה שעשה משה רבינו, נהג כבוד במלכות בכדי שפרעה ישמע לדבריו, ואפי' לדברים הקשים ביותר, וזו התשובה לאיך ישמעני פרעה, לנהוג בו כבוד.

ונדמה לי שזו גם התשובה שאנו צריכים לתת לעצמנו כששואלים הן בני ישראל לא שמעו אלי, יש לנהוג בנחת ולסבול, לגרום לכך שהדיונים יהיו בצורה ש"ישמעו אלי". לא פעם אנו שומעים שהמתדיינים יש להם הרגשה שלא שומעים אותם, שלא נותנים להם לדבר, שלא מתייחסים אליהם בצורה נכונה, ואם כי חזקה שאין הדברים כך.

ובודאי כל התלונות הללו הן מקוצר רוח, אולם אף על פי כן יש לדעת כיצד יש לענות למועקות, ובכדי שישמעו אלי העצה היחידה היא "ויצומו אל בני ישראל", צוה לסבול אותם בנחת, אע"פ שהיו טרחנים ורגזנים. מלבד צורת הדיון והיחס, יש לעשות הכל שלמרות הנתונים "ישמעו אלי", והדבר מתבטא בשמירה נכונה על כל כללי המערכת. ובעיקר בגישה, בטון הדיבור שיהיה בנחת.

וה"ה ביחסים שבין הערכאות השונות, המחוקק ובתי הדין, נכון שיש לנו ויכוח נוקב עם הרוצים לכרסם בסמכויות בתי הדין, אמת שבחלק מהדיונים מרחף איום של פניה לבג"ץ בכדי למנוע דין אמת לאמיתו, וחייבים אנו לעמוד על דעתנו, להורות כהלכה, ולהיאבק על סמכויות

בתי הדין הרבניים. אך כשהשאלה היא "ואיך ישמעני פרעה", התשובה היא שיש לנהוג כבוד במלכות, יש להתייחס בכבוד, לומר את הדברים בכבוד, בכדי שישמעו, ואשרי מדבר על אוזן שומעת. התייחסות עוינת, בזלזול, בביטול, איננה מכובדת ואיננה יעילה, גם את התגובה החריפה ביותר יש לומר מתוך כבוד, בדרך שיישמעו הדברים, קורה שמתוך ריתחא דאורייתא כשיש פניה לבג"ץ או בשעה שנזקקים לשאלה של פיצול סמכויות, של התערבות המחוקק בתיקים של בתי הדין, ההתייחסות אינה בדרך של כבוד או שאינה עניינית, ויש לתקן הדבר, וללמוד מ"ויצומו אל בני ישראל", שיש לנהוג בסבלנות ובכבוד כתשובה.